

Українська література

Урок № 29

Тема. В. Підмогильний — автор інтелектуально-психологічної прози, перекладач. Життєвий і творчий шлях. Роман «Місто»

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, його трагічною долею; зацікавити творчістю; розвивати навички виділення головного з почутого та прочитаного, складання та висловлення власної думки; виховувати повагу до митця, духовних надбань народу.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях письменника, вміють характеризувати риси інтелектуально-психологічної прози, тематику й проблематику роману.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми й мети уроку

Вступне слово вчителя.

Відомий український письменник Ю. Смолич писав: «Коли б хтось із читачів оцих моїх спогадів та запитав мене, кого з молодих українських письменників двадцятих—тридцятих років я вважаю найбільш інтелектуально заглибленим, душевно тонким або, по-простому кажучи, найбільш інтелігентним, то я б ні на хвилину не задумався і відказав: — Валер'яна Підмогильного». Ці його слова — не традиційна данина пошанування митця «розстріляного відродження». В. Підмогильний справді користувався високим авторитетом письменника-інтелектуала, вихованого у дусі національної та європейської класики, схильного до філософського осягнення світу й людини. Йому та його часові і буде присвячено сьогоднішній урок.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Евристична бесіда.

— Якою була літературно-мистецька ситуація в Україні 1920–1930-х років? Чому цей період називають «розстріляним відродженням»?

— В. Підмогильний входив до літературного угруповання «Ланка» (пізніше — МаРС). Хто ще з письменників входив до цієї організації? (Є. Плужник, Г. Косинка.)

— Хто з митців розробляв тему міста? (М. Семенко «Місто», Ю. Яновський «Майстер корабля».)

III . Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

Міні-лекція вчителя з елементами бесіди (або повідомлення учня).

У невеличкій автобіографічній замітці В. Підмогильний писав: «Очевидно, є люди, що своє життя можуть згадувати як суцільну смугу радості. Є люди, життя яких насичене і радостями, і печалями. Можливо, ці люди найщасливіші, бо справжнє щастя може відчувати той, хто зазнав горя. Я оглядаюсь на пережите. Де мої радощі? Життя перейдене, мов шлях заболочений. Шлях, що ним не йдуть, а бредуть, повільно

пересуваючи ноги, не в силі скинути важкий налип багна. Стомлений у першому кроці, знеможений у подальших, я шукаю світлої плями на пройденому шляху і не знаходжу...». Ці рядки окреслюють і навіть передбачають трагічну долю і самого письменника, і його творчого доробку, що його довгий час оцінювали з вульгарно-соціологічних позицій, піддавали критиці та шельмуванню.

Народився Валер'ян Петрович Підмогильний 2 лютого 1901 року в с. Чаплі на Катеринославщині (тепер Дніпропетровська область). Рано не стало батька, управителя маєтку місцевого поміщика. Мати, хоч і була неосвіченою селянкою, передала синові добірну та розмаїту мову, органічну й глибоку любов до історії рідного краю.

Після церковно-приходської школи юнак із відзнакою закінчив Катеринославське реальне училище, а в 1918 році вступив на математичний факультет Катеринославського університету, потім перейшов на юридичний факультет.

Через матеріальну скруту, голодні 1921–1922 роки мусив покинути науку. Вчителював, працював у видавництвах Києва, слухав лекції в Інституті народного господарства.

Особливо цікавився історією, познайомився з Д. Яворницьким, часто розмовляв із ним, допомагав ученому в музеї. В. Підмогильний захоплювався також вивченням іноземних мов, і друзі називали його «університетом на дому».

Двадцятилітній селянський син у час ще не стихлої громадянської війни перекладає роман — філософську притчу А. Франса «Таїс», пише передмову до твору й пропонує київському видавництву — це незвичайно навіть у наш час.

1919 року в катеринославському журналі «Січ» з'являються оповідання В. Підмогильного «Гайдамака», «Ваня». А наступного року виходить перша збірка його оповідань, зухвало названа «Твори, том I». «Ота тоненька книжечка в сірій обкладинці й друкована на поганому папері,— пише В. Шевчук,— може по праву вважатися однією з найцікавіших книжок... Тут наявна свіжість письма, небуденність ситуацій, а слово дихає енергією і своєрідним “ароматом” — дебют, скажемо, був багатообіцяючий». Через тяжкі матеріальні обставини В. Підмогильному так і не вдається закінчити ВНЗ. «Проблема хліба» постійно переслідує його, так він навіть назве свою найкращу збірку оповідань.

Письменник бачить дійсність саме такою, яка вона є насправді, він не хоче її прикрашати, але й не залишається байдужим спостерігачем, обирає нетипову позицію — бути «на варті страждання», а не радості людської.

Літературознавець Р. Мовчан роздумує над загадкою формування творчої особистості, таланту письменника: «Чому, скажімо, теж селянин, учень реального училища Ю. Яновський, ровесник Валер'яна Підмогильного, зустрів

жовтневу революцію “широко відкритими”, захопленими очима... І чому юного Валер’яна в пору революційних бур цікавить душа людини самотньої, самотньої, безпорадної, яка в собі, а не в розтривоженому, переплутаному світі шукає розгадок на вічні, “важкі питання” буття?»

Нові твори В. Підмогильного з’являються на сторінках часописів, а в 1922 році в Харкові виходить його повість «Остап Шаптала». Друга збірка оповідань «Військовий літун» з’являється в Києві 1924 року. Потім письменник доповнить її новими творами й назве «Проблема хліба».

У 1926 році окремим виданням вийшла повість В. Підмогильного «Третя революція» — про селянські повстання через політику правлячої партії, спрямовану на суцільну колективізацію, «розкуркулення» і т. ін. Тогочасна критика сприйняла твір як оспівування Махновщини, автора звинуватили у «фатальній ізольованості від сучасності», «реакційному протиставленні села й міста». Насправді (і це підтверджують твори інших письменників) повсталі селяни вихлюпують назовні сліпу ненависть до міста за віковічні кривди: з міста йдуть усі накази, саме воно, місто, «де жили дідичі», стягувало податки, там лунала чужа мова і там зникав викоханий у степах хліб». Митець пропонує мудре вирішення проблеми взаємин села й міста: «Людськість хитається між дикунством і культурою. А їх треба поєднати, не протиставити!»

— *На вашу думку, у якому стані тепер взаємини села й міста?*

Письменник напружено працює, вчиться у класиків світової та української літератури. Можливо, саме під їхнім впливом на перший план ставить для себе не «людськість», «людство», а конкретну людину.

1927 року В. Підмогильний завершує найбільш відомий свій твір «Місто». Навколо роману починають вирувати пристрасті, аж до звинувачення в «антирадянщині».

Автор не змінює свого кредо й продовжує писати в такому ж ключі, створює роман «Невеличка драма» (1930), «Повість без назви», яку не встигає завершити. З великою, як на ті часи, сміливістю, В. Підмогильний показує напружену, тривожну атмосферу періоду «культу особи», коли в суспільстві панує загальна підозрілість, словоблудство, демагогія, жорстокість і беззаконня. І хмари над головою письменника починають збиратися.

У 1934 році В. Підмогильного було заарештовано «як учасника терористичної організації». Виснажливі жорстокі допити закінчуються самообмовою й визнанням усіх гріхів — існуючих та неіснуючих. Митця разом з М. Кулішем, Є. Плужником, Г. Епіком, В. Поліщуком, О. Ковінською та ін. засуджують до десятирічного ув’язнення й відправляють на Соловки. Через два роки особлива трійка НКВС переглянула справи «політично неблагонадійних», серед них і В. Підмогильного, і присудила до розстрілу, що тоді ж і було виконано.

— *На вашу думку, чи можна знайти якісь виправдання репресіям тоталітарного режиму? З якою метою вони проводилися?*

Навіть у в'язниці, до останнього, В. Підмогильний працював, писав твори. Про це свідчать листи до дружини Катерини Іванівни, актриси Театру юного глядача, до його матері та сестри. Коли письменника ув'язнили, його синові було шість років. Він так і не дочекався реабілітації батька, хоча б і посмертної. В. Підмогильний відомий не лише як письменник, а і як блискучий перекладач, особливо з французької мови (у дитинстві батько навіть наймав їм із сестрою приватного вчителя). З допомогою митця український читач зміг прилучитися до скарбниці світової літератури — творів

Оноре де Бальзака, А. Франса, Гі де Мопассана, Вольтера, Дідро, Доде, Меріме, Г. Флобера, Жуль Верна, В. Гюго та ін.

Мабуть, саме французька класика навчила юного письменника дивитися на людину як на складний світ, у котрому тісно переплелися фізіологічне, емоційне, соціальне. І чи не від них у творах В. Підмогильного розважливість та поміркованість щодо поглядів на дійсність, делікатний скептицизм, іронія, неспішність у висновках.

В. Підмогильний — найяскравіший представник інтелектуальнопсихологічної прози 20–30-х років ХХ ст. Його твори гармонійно вписуються в український модерн завдяки винятковій увазі до людської особистості, осягненню природи людини крізь призму різних життєвих обставин і ситуацій, зануренню в найпотаємніші порухи її свідомості

й підсвідомості. Саме це підтверджує повнокровність української літератури, її спроможність стати поряд зі світовими зразками. Героїв оповідань, повістей, романів В. Підмогильного, як і самого автора, хвилюють екзистенційні питання — що є існування людини,

у чому його сенс, це сукупність випадковостей, абсурд чи упорядкована довершеність.

Робота зі словником літературознавчих термінів.

Екзистенціалізм (від лат. *exsistentia* — існування) — модерністська течія в європейській літературі, що оформилась на початку 40-х років ХХ ст. і найвиразніше виявила себе у творчості Ж.-П. Сартра, А. Камю. Характерні риси екзистенціалізму — песимізм, заперечення раціонального пізнання і твердження інтуїтивного розуміння реальності. Людське існування (екзистенція) виявляється через турботу, страх, рішучість, совість. Людина осягає екзистенцію в граничних ситуаціях (боротьба, страждання, смерть). Осягаючи своє існування, особистість знаходить свободу, яка є вибором самої себе.

Коментар учителя.

Отже, звернення В. Підмогильного на початку 30-х років ХХ ст. до екзистенційних питань було новаторським не лише для української літератури, а й для світової.

IV. Закріплення знань, умінь та навичок

Творче завдання.

За лекцією та поданим далі фактом змалюйте психологічний портрет В. Підмогильного.

24 травня 1925 року В. Підмогильний у великій залі Всенародної бібліотеки виступив перед представниками літературно-громадських організацій, вузівською молоддю, міською інтелігенцією на диспуті «Шляхи розвитку сучасної літератури»: «Коли б який-небудь товариш “спробував” написати сонату і сказав би, що це гарна соната, бо в неї гарна ідеологія, то ніхто не завагався б йому відповісти, що це музична нісенітниця, і ніхто б тієї сонати не слухав... У нас всякий твір, коли він абсолютно і категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, засуджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний і чи потрібний».

V. Підбиття підсумків уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мене зацікавило...

VI. Домашнє завдання

Знати біографію письменника, прочитати роман «Місто».